

Miskolci Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet
Római Jogi Tanszék

Dr. Bajánházy István

Az állami vagyonnal kapcsolatos szerződések Livius munkájában

PhD értekezés

(a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
?A magyar állam-és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai
jogfejlődési tendenciákra? doktori program,
?Az európai jog közös történeti, társadalmi gyökerei? alprogram)

Tézisei

Miskolc
2008

I. A kutatási feladat összefoglalása, a kutatás célkitűzései

Értekezésem kitűzött célja Titus Livius *Ab Urbe Condita* c. munkájában fellelhető, a római államnak az állami vagyonnal való gazdálkodása körében a magánszemélyekkel kötött szerződéseinek elemzése. Nagyobb kutatási témám a római köz- és magánjog szerződési elveinek vizsgálata. Ennek keretében kezdtem el először Livius munkájának feldolgozását és azt tapasztaltam, hogy a műben nagyon sok a római jogra vonatkozó információ található. Livius ugyan laikus és nem jogász volt, mégis rendelkezett bizonyos jogi ismeretekkel. Műve megírásával alapvető célja a Római Birodalom felemelkedésének és a rómaiak erkölcsi nagyságának bemutatása volt. Ezért elsősorban a külpolitikára és a hódító háborúkra koncentrált, de sokat tudósít a belpolitikai helyzetről és a rómaiak mindennapjairól is.

A történetírók munkái általában nem tartoznak a római magánjog kedvelt ismereti forrásai közé, hanem *csak* mint irodalmi forrásokat szokásos figyelembe venni. Sokáig ezek *lebecsültek* voltak, ami azzal magyarázható, hogy a magánjog területén nagy számú jogi forrás áll a kutatók rendelkezésére. Jelenleg azonban egy felértékelődés figyelhető meg. A római közjog területén ezzel szemben más és más is volt a helyzet. Itt mindig is fontosak voltak ezek a források, például a köztársaság korára szinte kizárólag csak ezekből nyerhetünk információkat. Livius munkája tapasztalataim szerint nélkülözhetetlen mindazok számára, akik a köztársaság korának jogi életével foglalkoznak. Majdnem minden az ezzel a korrall foglalkozó szakirodalomban találkozhatunk Liviusra történő hivatkozással. Számomra nagy meglepetés volt, hogy nem találkoztam a mű átfogó jogi elemzésével! Livius mint történetíró, a filológiai szakirodalomban részletesen kutatott és feldolgozott, ehhez képest még feltűnőbb az átfogó jogi elemzések hiánya. Mindez megalapozza kutatási célként Livius munkájának átfogó jogi elemzését. Első lépésként határoztam el, hogy elvégzem az állami vagyona vonatkozó szerződések elemzését, mivel erről nemcsak a hazai, de a nemzetközi irodalomban sem találunk elemzést, így ez mindenképpen új tudományos eredményt jelent. Livius munkájának fennmaradt könyvei *eltekintve* az első könyvben tárgyalt királyság korával *a köztársaság korával* foglalkoznak, ami meghatározza a vizsgálatom időkereteit is. A vizsgált korszak tehát a római köztársaság kora. A későbbi korokból származó primer forrásokat főszabály szerint nem elemzem, azokat csak összehasonlításként használom.

Röviden beszélnünk kell a választott téma meghatározásáról, tehát az állami vagyoni jogi szerződések meghatározásáról. E körben az első alapvető probléma magának a római állam fogalmának a definiálása. A rómaiak az állam modern értelemben vett absztrakt fogalmát nem ismerték, arra nem is használtak egységes szakkifejezést. A *populus Romanus*, a *res publica*, a *senatus populusque Romanus* (SPQR) elnevezések, sőt még a Város (*Urbs*) elnevezés is használatos volt. Mindezek ellenére azért maguk a rómaiak is tisztában voltak az állam, mint jelenség létezésével. Leegyszerűsítve a köztársaság idején a római államot földrajzilag Róma városával, államszervezetileg pedig a római polgárok közösségével azonosíthatjuk. Ezt a szűkebb meghatározást használták a köztársaság idején maguk a rómaiak is. Cicero idején is a római államot Róma városával azonosították és ettől élesen megkülönböztették más városi közösségek ügyeit, bár azok abban az időben már integráns részét képezték a római államnak. Jelen értekezés számára tehát én is ezt a szűkebb meghatározást fogadom el. Ebből következik, hogy a vizsgálatból kizárásra kerülnek az egyes városi közösségek (*coloniák*, *municipiumok*) szabályai, az ezekre vonatkozó forrásokat csak összehasonlításként használom. A következő lépés az

állami vagyon fogalmának meghatározása. A római felfogás szerint a *ius publicum* szabályai alá tartozott minden olyan viszony, amelyben a római állam félként vett részt. Ezek alapján állami vagyon alatt a római állam, mint a senatus és nép közössége (*SPQR*) ? tehát az egész közösség ? vagyonát értjük. Ide tartoznak tehát az egész közösséget megillető vagyonok. Nem tartoznak ide sem a magánszemélyek, sem az egyes városi közösségek (*coloniák, municipiumok*) vagyonai. Az utolsó lépés magának a szerződés fogalmának a meghatározása. Tágabb körben ide sorolhatók a római állam más államokkal, az istenekkel, ill. az egyes magán- vagy jogi személyekkel kötött ügyletei. Ez azonban túl széles kör, jelen vizsgálat célja csupán az államvagyonra vonatkozó jogügyletek elemzése. Ebből következően az első csoportot (nemzetközi szerződések) teljesen, a másodikat (*ius sacrorum*) pedig részben ki kell zárnom a vizsgálatból. A nemzetközi viszonyok ugyan kihatottak az államvagyonra, de ezt a területet nemcsak a terjedelmi korlátok miatt, de az eltérő működési elvek miatt is ki kellett zárnom a vizsgálatból. A másik csoportból azonban egyes jogintézmények már nem zárhatóak ki. Bár azok egyértelműen a szakrális szférához tartoztak, de azok teljesítése már a világi jog területére és az állami vagyonra is kihatott, így nem zárhatók ki az elemzésből. A magánjogban a szerződés egy relatív viszony, amely két fél megállapodásából (*consensus*) keletkezik, ha azt a megegyezést az állam védelemre méltónak ismeri el. Ez a magánjogban megismert szerződés fogalom azonban nem teljesen tartható a közjog területén. A rómaiak is ismerték az állam által kötött ?szerződéseket?, de ezeket nem lehet a magánjogban megismert szerződésekkel egyenlőnek tekinteni. Különbözik a közjogi viszonyok eltérő működése, amely legjobban a kikényszeríthetőség kérdésében mutatkozik meg. A szerződések létrehozása is különböző mint a magánjogban és nemcsak a cselekvőképtelen állam szükségszerű képviselője miatt, de azért is, mivel az állami szerződések megkötése az állam részéről mindig több döntési fokon keresztül történt és a szerződéskötési folyamat több időt igényelt. A másik oldalról viszont a közjogban sok feladat nem önkéntes alapon került kiadásra a magánfelek részére, ezeket ezért nem is tarthatjuk szerződésnek. Szerződések alatt mindig csak azokat a megegyezéseket értem, amelyekben a magánfelek önként vállaltak el feladatokat. Nem tartoznak tehát ide az egyoldalú állami döntéssel létrehozott közjogi kötelezettségek (adók, illetékek, vámok) és nem tartoznak ide a magánfél által nem önkéntesen, hanem közjogi kötelezettségként elvállalt terhek sem. Tehát csak azokkal a viszonyokkal foglalkozok, ahol az egyik oldalon a római állam és a másik oldalon magánszemélyek (vagy azok társaságai) állnak és amelyekben egy állami feladat elvégzése kerül önkéntes elvállalásra, amely feladat közvetlenül vagy közvetve érinti az állami vagyont.

II. A kutatás módszerei, forrásai

Először a tudományos kutatás jelenlegi állását kell bemutatni. Megállapíthatjuk, hogy Livius munkájának átfogó jogi elemzése teljesen hiányzik, így itt nincs bemutatandó kutatási előzmény. A választott téma azonban másik oldalról, az állami vagyoni vonatkozó szerződésekkel kapcsolatos kutatások felől is megközelíthető. Itt már találunk jogi elemzéseket. Mivel a római állam által kötött szerződések a közjog területére tartoznak, ezért elsősorban a római közjoggal foglalkozó munkákból nyerhetünk információt. Ezeket rendszertanilag két csoportra oszthatjuk, az egyikbe az általános közjogi munkák, a másikba pedig azok, amelyek csak egy jogintézménnyel foglalkoznak. A római közjoggal azonban csak kevesen foglalkoznak. A magyar szakirodalomban először ÜRÖGDI Györgyöt nevezhetjük meg, aki a *publicanusok* kérdésével foglalkozott. A kortárs kutatók közül ZLINSZKY János nevét említhetjük meg, aki nemcsak a jogi oktatásban helyezett nagy súlyt a közjogra, de számos cikke mellett egy összefoglaló, az érdeklődés felkeltését célzó könyvet is szentelt a témának. Közjoggal foglalkozik még EL-BEHEIRI Nadja, a cenzorok működésével és GEDEON Magdolna a cirkuszi játékokkal kapcsolatban. Alapvetően a magánjoggal foglalkozik JAKAB Éva és FÖLDI András, de egyes írásaiban érintik a közjogi kérdéseket is.

Az idegen nyelvű irodalom természetesen gazdagabb. Elsősorban német irodalmat tanulmányoztam. Itt már találhatunk nagyobb összefoglaló munkákat. Elsősorban Theodor MOMMSEN nevét kell megemlítenünk, akinek klasszikus munkája (*Römisches Staatsrecht*) a mai napig alapmű. Otto KARLOWA (*Römische Rechtsgeschichte*) és Ulrich von LÜBTOW (*Das römische Volk*) munkái szintén jól használhatók. A későbbi időkből Wolfgang KUNKEL és Ronald WITTMANN munkája (*Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik*) nevezhető a legjelentősebb munkának. A legújabb összefoglalás Michael RAINER-é (*Römisches Staatsrecht*), ő azonban kizárólag az államszervezet kérdéseivel foglalkozik és az állami szerződéseket sajnos csak *per tangentem* érinti. Ez egyes jogintézményekkel ill. szerződésekkel több kutató foglalkozott. Egy részük kifejezetten egy-egy közjogi jogintézményt elemez (MOMMSEN, PERNICE, KNIEP, WINKEL, MALMENDIER, HÖBENREICH), míg másik része csak érinti a közjogot és a magánjogra koncentrálnak (LÜBTOW, KAUFMANN, MEISSEL). De találhatunk olyan műveket is, amelyek egy jogintézmény elemzését a jog mindkét jog oldaláról végzi el. (RIES). Más nyelveken már kevesebb összefoglaló munkát találunk (DE MARTINO), a többség csak egyes jogintézményekkel foglalkozik (TRISCIUOGGIO, PALMA, CIMMA, BODEI GIGLIONI, DE RUGGERIO, BRUNT, SIRKS, GARNSEY, BUCKLAND, WATSON, RUBAN, MIGNOT, MATEO).

A fent vázolt szakirodalomból általánosságban azt állapíthatjuk meg, hogy azok leginkább a *principatus* korától mint kiindulási ponttól kezdik az elemzést és általában csak röviden, ritkábban pedig sehogy sem foglalkoznak a köztársaság korával. Ez a korai időkre vonatkozó relatív csekély forrásanyaggal magyarázható. De ennek ellenkezőjére is találunk példát: ROSTOWZEW munkája, amely a címe szerint csak a császárkorral foglalkozik (*Geschichte der Staatspacht in der römischen Kaiserzeit bis Diokletian*), mégis tekintélyes bevezetőt szentel a köztársaság kori előzményeknek. Tehát azt állapíthatjuk meg, hogy nemcsak Livius munkája nem került jogi szempontból részletes elemzésre, de a római állam vagyoni jogi szerződése sem. A kutatás az egyes szerződésekre koncentrálnak. Találhatunk kedvenc témákat, amelyek többszörösen feldolgozottak: például a közjogi *locatio-conductio* (hadiszállások, censori építkezések) és a *publicanus*-társaságok tevékenysége. Más jogintézmények viszont, - annak

ellenére, hogy például Liviusnál ezekre is bőségesen áll rendelkezésre forrásanyag, mint például az állami kölcönökre -, mégsem kerültek részletesen feldolgozásra. Ez a megállapítás tehát a másik oldalról is alátámasztja témaválasztásomat, elemzésem e téren is hiányt pótol a mind hazai, mind nemzetközi kutatások téren.

Elsődleges forrásom természetesen Livius munkája. Ez közismert a római jogászok számára, ezért ennek részletes bemutatása felesleges. Ez eredeti 142 könyvből mindössze 35 maradt fenn, ezért az elemzést elsősorban ezen könyvek anyagából végzem. A csak összefoglalókban (*periochae*) fennmaradt többi részt csak kiegészítésként használom ahol szükséges. Nem kitűzött célom a mű filológiai, lingvisztikai elemzése, ezek a kérdések a társtudományok feladatát képezik és jól feldolgozottak. Általánosságban nem cél a történelemtudomány szempontjából történő elemzés sem. Ezzel kapcsolatban mindössze egy kérdéssel: a mű hitelességével foglalkozom. Ez érinti a jogi elemzést is, mivel a művet forrásként használom. A kérdés tehát az, hogy mennyire találhatjuk munkában lévő történeteket hitelesnek. Magából a műből az derül ki, hogy Livius a hitelességre törekedett. Sokszor több forrást is megjelölt, ha azok ellentétesek voltak. Ilyenkor ismertette a különböző véleményeket és vagy a meggyőzőbbet választotta vagy ha maga sem tudott dönteni, akkor eldöntetlenül hagyta a kérdést és az olvasóra bízta a döntést. Livius több utalásából az is egyértelmű, hogy maga is tisztában volt a forrásai megbízhatatlanságával, amelynek oka az időbeli távolság és a forrásvesztés volt. Livius tudomány nem sorolja az ún. annalisták közé, ami azért meglepő, mivel Livius módszere világos példája az annalista módszernek. Livius forrásként általában nem az eredeti forrásokat, hanem az annalista történetírók, ezeken belül is kifejezetten az ún. későbbi annalisták műveit használta fel. Ez azzal a veszéllyel járhat, hogy a forrásaiban szereplő tényeket valónak elfogadva, öntudatlanul is a korábbi tévedéseket vagy hamisításokat továbbvitte. Az annalista irodalom hitelessége a modern irodalomban vitatott. Korábban a többségi vélemény elutasította hitelességet, de ma ezen források hitelessége általában elfogadott. A modern történelemtudomány megkülönbözteti Livius munkájában az első dekádát és a későbbieket. A későbbiek tekintetében a hitelesség nem kérdőjelezhető meg, a tények más forrásokból ellenőrizhetők. Kérdéses azonban az első tíz könyv hitelessége. Itt két álláspont kristályosodott ki: az egyik mint kitalációt teljesen elveti azt, a másik azonban teljesen vagy legalább részben hiteles forrásként elfogadja. A történelemtudomány tehát nem zárja ki a liviusi leírások hitelességét még az első dekád tekintetében sem. Ez alátámasztja a mű forrásértékét a jogtudomány számára: ha a leírt történetek egy része kitalált és a személynevek hibásak vagy hamisítottak, ez nem érinti a műben leírt jogi jelenségek hitelességét. Egyedül az lehet veszélyes, ha a szerző saját korának egyes jogintézményeit vetítette vissza a korábbi századokba, amelyek akkor még nem léteztek. Ez a veszély azonban csekély és az felismerhető a jog belső törvényszerűségeinek felhasználásával. Függetlenül a korai idők problémakörétől az elemzés azért is hasznos, mivel a Kr. e. I. század jogéletére és joggyakorlatára már teljesen hitelesnek fogadhatjuk el. Mivel a klasszikus kor előtti időről közvetlen jogi forrásunk nincs, ezért Livius forrásértéke nagyon magas.

Azt is tudnunk kell, hogy Livius nem jogászként és nem jogi munkaként írta meg művét. Ezért az általa szállított információ mennyisége nem teljes, annak minősége? pedig nem tökéletes. Ebből következik, hogy más forrásokat is figyelembe kell vennünk, amelyek vagy megerősítik vagy cáfolják a liviusi tényeket, tehát az összehasonlító módszer és a kritikai szemlélet nélkülözhetetlen. Az ellenőrzéshez jogi, más irodalmi ill. epigráfiai forrásokat használhatunk. A jogi forrásokat túlnyomóan a magánjog területéről és legtöbbször a későbbi időkből találhatunk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a köz- és

magánjog eltérő elveken működik. Ennek hiányában abba a hibába eshetünk, hogy magánjogi elveket használunk a közjogi viszonyokra. A Digestából származó közjogi forrásoknál nem felejtethjük el az ezen időszak más államberendezkedésének hatását sem. Az irodalmi források közül legjobban azokat használhatjuk, amelyek a köztársaság idejéből származnak, ezeknél nincs veszély a visszavetítésre. Az epigráfiai források feltétlenül hitelesnek tekinthetők, ezek azonban a történelem viharai miatt csak kis részben állnak rendelkezésünkre és ezek része is a későbbi korokból származik.

Kérdés lehet még a szövegek magyar fordítása. Mivel létezik a teljes mű magyar hivatalos fordítása, így kiindulópontként azt használtam fel. A témába tartozó egyes forráshelyek kigyűjtése után vettem össze azokat az eredeti szöveggel. Ennek során két problémával is szembesültem: az egyik azzal függ össze, hogy a fent hivatkozott magyar fordítást nem jogászok írták, ezért jogi szempontból eltéréseket találhatunk. Ezeknél a helyeknél ezt saját fordítással oldottam fel a különbségeket. A másik probléma, hogy a magyar fordítás használata miatt előfordulhat, hogy egyes forráshelyek elvesznek. Ezt egy számítógépes kereső program segítségével tudtam megoldani: a latin szövegben rákerestem a témához tartozó jogi kulcsszavakra, így sikerült elkerülnöm a fordítási eltérések miatti esetleges forráshely vesztést.

A vizsgálat szerkezete: Az elemzést egy rövid államszervezeti bemutatással kezdem. Ezzel fel szeretném a figyelmet arra hívni, hogy a köztársaság korában - ellentétben azzal a korábban uralkodónak tekinthető álláspontnak, miszerint az államszervezet működtetését elsősorban a főmagistratusok végezték - az állami vagyonnal kapcsolatos szerződések területén az ún. kisebb magistratusok ill. a *senatus* töltött be meghatározó szerepet. Itt nem mellőzhető az államkincstár (*aerarium*) bemutatása. Bár ez nem volt önálló állami szerv, de mégis a vagyoni jogi viszonyok terén sokszor önállóan mint állam jelenik meg. Ez értekezés fő részében mutatom be az egyes állami vagyoni viszonyokra vonatkozó szerződéseket. Itt minden fejezetben bevezetőként egy rövid dogmatikai meghatározást adok, elsősorban jogi forrásokból kiindulva. Itt azonban különös súlyt kell helyezni részben a közjog és a magánjog különbözőségére, részben az államszervezet történelmi fejlődésére a két időpont között. E miatt a magánjogi meghatározásokat csak kritikával alkalmazhatjuk a közjogi viszonyokra. Ez után következik egy leíró rész, ahol a mű releváns forráshelyeit mutatom be. Ez az egyes fejezetekben hosszúnak és feleslegesnek tűnhet, azonban nem hagyhattam el, mivel az egyik kutatási cél a releváns forráshelyek tematikus kigyűjtése volt. Ezekben az alapvetően leíró részekben általában jogi elemzést nem végzek. Ahol szükséges, ott az egyes szerződéseken belül további osztályozást hajtok végre: például az adásvételnél az elemzést két részre osztom (állami vétel és állami eladás). Ahol a forráshelyek száma megköveteli ott további rendező elveket használok (például az állami építkezéseknél a megrendelő magistratusok szerint). Egy csoporton belül a forráshelyeket igyekszem időrendben bemutatni. Tudjuk, hogy Livius nem jogászként és nem jogi elemzésként írta meg művét, ezért nem kell meglepődnünk, hogy a szállított információ nem egyenletes. Ezzel magyarázható az egyes fejezetek közötti aránytalanság, ennek oka azonban a vizsgált műben gyökerezik, így azt megszüntetni nem tudtam. A leírás után külön fejezetben következik a jogintézmények elemzése, a *votum* kivételével, ahol ugyanabban a fejezetben található a leírás és az elemzés. Mivel Livius csak mozaik-töredékeket ad, ezért más forrásokat is figyelembe vettem. Emiatt az elemző rész szintén egyenetlen, vannak olyan területek, ahol alig van szükségünk más forrásokra (pl. hadizsákmány), de vannak olyan részek is ahol főleg más forrásoktól függünk (pl. az állami építkezések, *publicanusok* tevékenysége). Végezetül önálló fejezetben foglalkozom a közjogi igények érvényesítésével, mivel ezt tartom egy jogintézmény lényegének. Mivel különbséget tapasztaltam a szerződésen és a szerződésen kívüli állami igények érvényesítése között, ezért fontosnak tartom ezen különbség bemutatását. Az utolsó

fejezetben foglalom össze a vizsgálat eredményeit.

III. A kutatás eredményei és a hasznosítás lehetőségei

A kutatás elsődleges eredményének a választott témába tartozó liviusi forráshelyek kigyűjtését és tematikus feldolgozását tartom. Ez áttekintést ad a későbbi tudományos kutatások számára a liviusi forráshelyekről és az azokra vonatkozó modern irodalomról. A gyűjtemény jól használható az oktatásban is. A dolgozat a 'Római közjog' és a 'Római jog Livius munkájában' c. alternatív tantárgyaknál felhasználható az oktatáshoz, mint ahogy egyes részeit a jelölt már fel is használta. Oktatási célra az összegyűjtött anyag alkalmazható akár az elemzések nélkül szemelvénygyűjteményként önálló feldolgozásra, akár elemzéssel együtt tansegédletként történő felhasználásra is.

A másik eredmény az állami vagyoni szerződések átfogó bemutatása. A mai napig a hazai szakirodalomban ? eltekintve ezen szerződések létezésének elismerésétől ?, ezek létrejöttéről és működéséről nem találhatunk részletes elemzéseket. Az értekezésből rekonstruálható a szerződések létrejöttének viszonylag összetett folyamata. Láthatjuk, hogy a közjogi szerződéseknel sem a létrehozás, sem a működés nem vonható a magánjog jól ismert szabályai alá. A szerződések ugyan mentesek voltak az ősi magánjog formalitásaitól, de mégsem érték el a klasszikus magánjog konszenzuál szerződéseinek teljes formamentességét. A szerződéskötés több lépcsőn haladt keresztül, abban több állami szerv is részt vett. A szerződések működése sem érthető meg a magán szabályai alapján, egyértelműen látható a felek alá- és felé rendeltségi viszonya. A magánjogban elképzelhetetlen, hogy egy jogviszonyt annak létrejötte után az egyik fél átminősítsen vagy egyoldalúan felbontson. Ez azonban a közjogban lehetséges. De mindezek ellenére a jóhiszeműség elvének (*bona fides*) korai megjelenése is bizonyítható: A római állam sohasem változtatott utólag egyes szerződéseken saját anyagi érdekei miatt. Ha ilyenre sor került, akkor a háttérben mindig ott állt a közérdek, sokszor kifejezetten a szerződést kötő magánfelek érdeke is. Ez segít nekünk a római köztársaság működésének jobb megértéséhez.

Az értekezés két irányban is továbbfejleszthető. Az egyik irány a teljes liviusi mű jogi elemzése lehet. A másik irány az állami vagyoni szerződések teljes bemutatása a többi antik forrás elemzésével.

IV. Az értekezés témakörében megjelent publikációk jegyzéke

A votum mint szerződés?

/ME Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadványa 2001. 11.06., pp. 23-31/

A hadizsákmány Liviusnál

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tomus XIX, Miskolc University Press, 2001, pp. 59-83/

Az állami építkezések Liviusnál

/Collega VI. évf. 2.sz. 2002. április, pp. 52-58/

A diktatúra intézménye Rómában

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Tomus XX/1, Miskolc University Press, 2002, pp. 31-58/

Az állami adásvétel Liviusnál

/Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 1/1, Fasciculus 1-20, Bíbor Kiadó 2002, pp. 45-64/

A censori tisztség és vagyonebecslés Liviusnál

/ME Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadvány, 2002. 11. 06., pp. 20-25/

A locatio publica Liviusnál

/Collega VII évf. 1. sz. 2003 március, pp. 98- 107/

State Influence on Credit Life in Rome

/4th International Conference of PHD Students, University of Miskolc, Hungary, 11-17th August 2003, pp.13-18/

Állami hitel Rómában

/ME Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadvány, 2003.11.06. pp. 25-31/

A megbízás és a munkaszerződés a római közjogban

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tomus XXII, Miskolc University Press, 2004, pp. 21-40/

A locatio publica a kései köztársaság idején Ciceró Verres ellen írt beszéde alapján

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tomus XXIII/1, Miskolc University Press 2005, pp. 27-47/

A *senatus* mint a köztársaság irányítója Livius alapján

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tomus XXV, Miskolc University Press, 2007, pp. 33-61/

Kölcsönszerződések a Köztársaság idején

/Jogtörténeti Tanulmányok IX. (szerk. Jusztinger János és Pókecz Kovács Attila) PTE ÁJK, Pécs, 2008, pp. 17-36/

Universität Miskolc
Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften
Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie
Lehrstuhl für Römisches Recht

Dr. István Bajánházy

Die Staatsvermögensverträge im Werk von Livius

PhD-Dissertation

(Universität Miskolc, Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften,
?Die Weiterentwicklung des ungarischen Staats- und Rechtssystems, Rechtswissenschaft, mit besonderer
Rücksicht auf die europäischen Tendenzen der Rechtsentwicklung? Programm
?Die gemeinsamen geschichtlichen, gesellschaftlichen Wurzeln der Europarecht? Unterprogramm)

Thesen

Miskolc
2008

I. Die Zusammenfassung des Forschungsauftrages, die Zielsetzungen der Forschung

Das Ziel meiner Dissertation ist die Analyse der Verträge, die der Römerstaat mit Privatleuten im Bereich der Wirtschaftsführung des Staatsvermögens geschlossen hat, die im Werk von Titus Livius unter dem Titel *Ab Urbe Condita* auffallen sind. Mein breiterer Forschungszweck ist die Untersuchung der Vertragsprinzipien des Öffentlichen- und Privatrechts im römischen Recht. Im dessen Rahmen habe ich zuerst mit der Verarbeitung des Werkes von Livius begonnen und hatte die Erfahrung, dass man im Werk viele Informationen am römischen Recht findet. Trotz Livius ein Laie und nicht ein Jurist war, doch hatte er einige Rechtskenntnisse. Sein Hauptziel mit der Schreibung seines Werkes war die Darstellung der Aufstieg des Römischen Reiches und die ethischen Größe der Römer. Er konzentriert deshalb in erster Linie auf die Außenpolitik und die erworbenen Kriege, aber er berichtet vieles auch über die innenpolitische Lage und über das alltägliche Leben der Römer.

Die Werke der Geschichtsschreiber gehören generell nicht zu den beliebtesten Quellen des römischen Privatrechts, die „nur“ als literarische Quellen in Betracht genommen waren. Sie waren für lange Zeit „untergeschätzt“, das man damit erklären kann, dass im Bereich des Privatrechts eine große Zahl von Rechtsquellen für die Forscher zur Verfügung steht. In der Gegenwart ist aber eine Bewertung zu beobachten. Im Bereich des römischen öffentlichen Rechts war und ist aber die Lage anders. Hier wurden diese Quellen immer für wichtig gehalten, zB. für die Zeit der Republik können wir falls ausnahmslos von diesen Informationen gewinnen. Das Werk von Livius ist nach meinen Erfahrungen, unentbehrlich für diejenigen, die sich mit dem Rechtsleben der Zeit der Republik beschäftigen. Fast in jeder Fachliteratur, die sich mit diesem Zeitraum beschäftigt, können wir mit Literaturangaben an Livius treffen. So wurde es für mich eine große Überraschung, dass ich mit einer generellen juristischen Analyse des Werkes nicht getroffen habe! Livius als Geschichtsschreiber ist in der philologischen Fachliteratur breit geforscht und bearbeitet, dazu ist auffällig die Fehlen der generellen juristischen Analysen. Das begründet als Forschungszielsetzung die generelle juristische Analyse des Werkes. Als erster Schritt habe ich mich entschieden, die Analysierung der Verträge im Bereich des Staatsvermögens, weil wir über das gewählte Thema weder in der internationalen noch in der ungarischen Literatur keine Analyse finden können, es bedeutet jedenfalls ein neues wissenschaftliches Ergebnis. Die erhaltenden Bücher des Werkes von Livius beschäftigen sich mit dem Zeitraum der Republik „ungeachtet des ersten Buches das mit dem Zeitraum des Königtums beschäftigt“, es determiniert auch die Zeitrahmen meiner Analyse. Mein geforschter Zeitraum ist also die Zeit der römischen Republik. Die primären Quellen aus späterer Zeit, analysiere ich nach Hauptregel nicht, ich benutze diese nur zum Vergleich.

Wir müssen kurz über die Definition des gewählten Themas, also über die Definition der Verträge im Staatsvermögensrecht sprechen. In diesem Bereich ist das erste Grundproblem die Definition des römischen Staates selbst. Die Römer haben die moderne abstrakte Definition des Staates nicht gekannt, sie benutzten daran keinen einheitlichen Fachausdruck. Benennungen wie *populus Romanus*, *res publica*, *senatus populusque Romanus*, sogar auch „die Stadt“ (*Urbs*) waren üblich. Trotzdem waren aber die Römer sich über die Existierung des Staates als Phänomen klar. Mit einer Vereinfachung, können wir in der Zeit der Republik den Römerstaat geografisch mit der Stadt Rom, staatorganisatorisch mit der

Gemeinschaft der römischen Bürger identifizieren. Diese engere Definition haben auch die Römer in dem republikanischen Zeitraum selbst gebraucht. In der Zeit von Cicero haben die Römer den römischen Staat mit der Stadt Rom identifiziert und haben davon streng die Sachen von anderen städtischen Gemeinden unterschieden, trotz diesen Gemeinden in dieser Zeit schon den integrierten Teil des römischen Staates bildeten. Für meine Dissertation habe ich auch diese engere Definition angenommen. Es folgt davon, das aus der Untersuchung die Regeln des einzelnen städtischen Gemeinden (*coloniae, municipia*) ausschließen sind, die Quellen darüber benutze ich nur als Vergleich. Der nächste Schritt ist die Definition des Begriffes des Staatsvermögens. Nach römischer Auffassung sind alle Verhältnisse unter den Regeln des *ius publicum* gefallen, in dem der Römerstaat als Partei teilgenommen hat. Nach diesen Regeln ist unter dem Begriff des Staatsvermögens, das Vermögen des Römerstaates, als die Gesamtheit des Senats und Volk (*SPQR*) ? also die ganze Gemeinde ? zu verstehen. Also hierher gehören die Vermögen der ganzen Gemeinde. Die Vermögen der Privatpersonen und der einzelnen städtischen Gemeinden (*coloniae, municipia*) gehören aber nicht hierher. Letzter Schritt ist die Definition des Vertrages selbst. Im breiteren Sinne gehören hierher die Geschäfte des Römerstaates mit anderen Staaten, mit den Göttern und mit den einzelnen natürlichen oder juristischen Personen. Dieser Kreis ist aber zu breit, die Ziele dieser Untersuchung sind nur die Rechtsgeschäfte bezüglich des Staatsvermögens. Es folgt, dass die erste Gruppe (internationale Verträge) im Ganzen, die zweite (*ius sacrorum*) teilweise muss ich von der Untersuchung ausschließen. Die internationalen Beziehungen waren für die Staatsvermögen eine Auswirkung, aber dieses Bereich musste ich nicht nur wegen der Umfangschränken, sondern auch wegen der anderen Wirkungsprinzipien aus der Untersuchung ausschließen. Aus der zweiten Gruppe sind aber einige Rechtsinstitute nicht auszuschließen. Sie gehören eindeutig zum Sakralbereich, aber deren Erfüllung sind eine Auswirkung für die profanen Welt und für die Staatsvermögen, so deren Analysen sind nicht weglassbar. Der Vertrag im Privatrecht ist eine relative Beziehung, die aus der Vereinbarung (*consensus*) zweier Parteien entsteht, wenn der Staat diese Vereinbarung für Verteidigungswürdig erkennt. Dieser Vertragsbegriff des Privatrechts ist aber im Bereich des öffentlichen Rechts nicht ganz haltbar. Die Römer haben des Begriffes die von dem Staat geschlossenen ?Verträge? auch gekannt, diese kann aber nicht gleich mit den Verträge im Privatrecht halten. Unterschiedlich ist die andere Wirkung der öffentlichrechtlichen Beziehungen, die am besten im Bereich der Erzwingung erscheint. Die Entstehung der Verträge ist auch verschieden als im Privatrecht und nicht nur wegen der notwendigen Verträgen des handlungsunfähigen Staates, sondern auch deswegen, das die Schließung der Verträge von dem Staat sind immer durch mehrere Entscheidungsstufen durchgegangen und dadurch benötigte das Vertragsschließungsverfahren immer mehr Zeit. Von der anderen Seite wurden viele Aufgaben im öffentlichen Recht für Privatpersonen nicht freiwillig ausgegeben, die wir deswegen nicht als Vertrag halten können. Unter Verträge sind von mir immer nur solche Verabredungen zu verstehen, in denen die Aufgaben von den Privatpersonen freiwillig übernommen wurden. Also gehören hierher nicht die von dem Staat durch einseitige Entscheidung vorgeschriebene öffentliche Lasten (Steuern, Gebühren, Zölle) und gehören auch nicht hierher die von den Privatpersonen nicht freiwillige, sondern als öffentlichrechtlichen Pflichten übernommene Lasten. Ich beschäftige mich also nur mit denjenigen Beziehungen, in denen der römische Staat auf der eine Seite und die Privatpersonen (oder deren Gesellschaften) auf der andere stehen und in denen eine staatliche Aufgabe durch freiwillige Übernehmen ausüben wird, welche Aufgabe mittelbar oder unmittelbar des Staatsvermögens berührt.

II. Die Methoden, die Quellen der Forschung

Zuerst soll der Stand der wissenschaftlichen Forschung unserer Zeit vorgestellt werden. Wir können behaupten, dass eine generelle juristische Analyse des Werkes von Livius gänzlich fehlt, so es hier keine darstellende Forschungsvorlage gibt. Das gewählte Thema kann sich aber von einer anderen Seite, von den Forschungen über die einzelnen Staatsvermögensverträge annähern. Hier können wir schon juristische Analysen finden. Die von dem Römerstaat geschlossenen Verträge fallen im Bereich des öffentlichen Rechts, so können wir in erster Linie Information von den Werken gewinnen, die mit dem römischen öffentlichen Rechts beschäftigen. Diese können wir systematisch in zwei Gruppen teilen: zu der einen gehören die generellen öffentlichrechtlichen Werken, zur anderen die speziellen, die sich nur mit einem Rechtsinstitut beschäftigen. Mit dem römischen öffentlichen Recht haben sich aber nur wenige Forscher beschäftigt. In der ungarischen Fachliteratur können wir zuerst György ÜRÖGDI nennen, der sich mit der Fragen der Publikenen beschäftigte. Von den Zeitgenossen können wir den Name von János ZLINSZKY erwähnen, er legte nicht nur in der Rechtsbildung ein großes Wert an den öffentlichen Recht, sondern er hat auch neben den vielen Artikeln im Thema um die Interesse erregende Zweck ein zusammenfassendes Buch zum Thema gewidmet. Mit öffentlichem Recht beschäftigen sich Nadja EL-BEHEIRI im Bereich der Tätigkeit der Zensoren und Magdolna GEDEON im Bereich der öffentlichen Spiele. Éva JAKAB und András FÖLDI beschäftigen sich hauptsächlich mit Privatrecht, aber in einigen Schriften berühren sie auch öffentlichrechtliche Fragen.

Die internationale Fachliteratur ist natürlich reichlicher. Ich habe in erster Linie die deutschsprachige Literatur untersucht. Hier können wir größere zusammenfassende Werke finden. Zuerst müssen wir unbedingt den Name von Theodor MOMMSEN erwähnen, sein klassisches Werk (Römisches Staatsrecht) ist auch bis heute ein Grundwerk. Die Werke von Otto KARLOWA (Römische Rechtsgeschichte) und von Ulrich von LÜBTOW (Das römische Volk) sind auch gut benutzbar. Von den späteren Zeiten können wir das Buch von Wolfgang KUNKEL und Ronald WITTMANN (Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik) als bedeutendste zusammenfassendes Werk nennen. Die neueste Zusammenfassung ist von Michael RAINER (Römisches Staatsrecht), er beschäftigt sich aber ausschließlich mit den Fragen des Staatssystems und mit den Staatsvermögensverträge berührt er nur *per tangentem*. Mit den Einzelrechtsinstituten bzw. Verträge beschäftigen sich mehrere Autoren. Ein Teil davon analysiert ausdrücklich ein öffentlichrechtliches Institut (MOMMSEN, PERNICE, KNIEP, WINKEL, MALMENDIER, HÖBENREICH) die andere nur berühren das öffentliche Recht und konzentrieren an dem Privatrecht (LÜBTOW, KAUFMANN, MEISSEL). Wir können aber auch solche Werke finden, wo die Untersuchung einer Rechtsinstitution durch die beiden Seiten des Rechts durchgeführt ist (RIES). Auf anderen Sprachen können wir nur wenige zusammenfassende Werke finden (DE MARTINO), die meisten beschäftigen sich nur mit einzelnen Rechtsinstituten (TRISCIUOGGIO, PALMA, CIMMA, BODEI GIGLIONI, DE RUGGERO, BRUNT, SIRKS, BUCKLAND, WATSON, RUBAN, MIGNOT, MATEO).

Von den oben skizzierten Fachliteratur können wir generell feststellen, das sie die Untersuchungen meistens nur von dem Ausgangspunkt des Principats beginnen und nur kurz oder manchmal überhaupt nicht mit der Zeit der Republik sich beschäftigen. Das kann mit der relative Knappheit der Quellen von den früheren Zeiten erklären. Doch können wir Beispiele auf dem Gegenteil finden: Das Werk von ROSTOWZEFF, das sich nach seinem Titel (Die Geschichte der Staatspacht in der römischen Kaiserzeit bis Diokletian) nur mit der Kaiserzeit beschäftigt, doch widmet es eine ansehnliche Einführung für die

Vorgängen in der Republik.

Also wir können behaupten dass nicht nur das Werk von Livius von juristischen Aspekt nicht detailliert analysiert wurde, sondern die Staatsvermögen-Verträge des Römerstaates auch nicht. Die Forschung konzentriert nur auf die einzelnen Verträge. Wir können einige Lieblingsthemen finden, die wurden schon mehrfach bearbeitet: zB. die öffentlichrechtliche *locatio-conductio* (Kriegslieferungen, zensorische Bauarbeiten), oder die Tätigkeit der Publikanengesellschaften. Anderen Rechtsinstituten dagegen ? trotz die von Livius auch mehrfach erwähnt sind, wie zB. die Frage des staatlichen Darlehens ?, sind nicht gründlich analysiert. Diese Behauptung begründet aus der anderen Richtung meiner Themenwahl, meine Analyse kann den Mangel an ungarischen und internationalen Forschung nachtragen.

Meine primäre Quelle ist natürlich das Werk von Livius. Es ist von den Romanisten allgemein bekannt, so die detaillierte Vorstellung ist überflüssig. Von den originalen 142 Büchern ist für uns nur 35 geblieben, so mache ich die Analyse überwiegend von diesen. Der nur in Zusammenfassungen (*periochae*) gebliebenen Rest benutze ich nur als Ergänzung, wo es nötig ist. Ich habe als Zweck keine philologische, linguistische Analyse gesetzt, diese Fragen sind die Aufgaben der Partnerwissenschaften und die sind gut ausgearbeitet. Generell ist auch kein Ziel eine Analyse von historischen Gesichtspunkt zu machen. Ich beschäftige mich in diesem Bereich nur mit einer Frage: die Echtheit des Werkes. Das berührt auch die juristische Analyse, weil ich des Werk als Quelle benutze. Die Frage ist also, in welchem Maße können wir die Geschichten im Werk echt finden. Von dem Werk selbst scheint so aus, das Livius hatte sich bemüht die Echtheit zu halten. Er hat mehrere Quellen benannt, wenn sie entgegengesetzt waren. In dieser Lage er hat die verschiedenen Meinungen auch darstellt und entweder hat er den überzeugenden gewählt oder wenn er sich nicht entscheiden konnte, hat er die Sache unentschieden lassen und hat für die Leser die Entscheidung treffen lassen. Aus mehreren Hinweisen von Livius ist auch eindeutig, dass er die Unzuverlässigkeit seiner Quellen gewusst war, deren Grund die zeitliche Entfernung und die Quellenverlust war. Die moderne Literatur einreicht Livius nicht zu den Annalisten, was erstaunlich ist, weil seine Methode ein klares Beispiel für die annalistische Arbeitsmethode ist. Livius hat als Quellen generell nicht die originalen Quellen, sondern die Werken der Annalisten, darunter spezielle die sog. älteren Annalisten, benutzt. Das kann die Gefahr mitbringen, dass er die Tatsachen von seinen Quellen als echt annehmend die früheren Fehlern oder sogar Fälschungen unbewusst weiterleitete. Die Frage der Echtheit der Annalistik ist in der modernen Literatur unbeschritten. Früher war die überwiegende Meinung die Ablehnung der Echtheit, aber heute nimmt man die Echtheit diesen Quellen generell an. Die moderne Historiographie unterscheidet im Werk von Livius den ersten und die anderen Dekaden. Die letzteren kann man die Echtheit nicht bezweifelt werden, die Tatsachen können von anderen Quellen kontrolliert werden. Fraglich ist aber die Echtheit der ersten zehn Bücher. Hier wurde zwei Meinungen auskristallisiert: die erste lehnt als Erfindung das Ganze ab, die andere dagegen haltet ganz oder zumindest partiell als authentische Quelle. Also die Historiographie lehnt auch nicht einstimmig die Echtheit der Tatsachen in der ersten Dekade ab. Das begründet die Quellenwert des Werkes für die Rechtsgeschichte: wenn ein Teil der Geschichten erfunden ist, oder die Personennamen in den Geschichten fehlerhaft oder verfälscht sind, das berührt nicht die Echtheit der geschriebenen Rechtsphänomen. Wir haben nur einziges Risiko, wenn der Autor einigen Rechtsinstituten von seiner Zeit zu den früheren Jahrhunderten rückprojektiert, wo die noch nicht Existiert sind. Dieses Risiko ist aber gering und es kann man erkennen durch die innere Gesetzmäßigkeiten des Rechts. Unabhängig von dem Problemkreis der früheren Zeiten ist die Analyse auch nützlich, weil wir für das Rechtsleben und

Rechtspraxis des ersten vorchristlichen Jahrhunderts eine völlig authentische Quelle haben können. Da wir keine direkten Rechtsquellen der vorklassischen Zeit haben, so ist die Quellenwert von Livius sehr hoch.

Wir müssen aber auch wissen, das Livius nicht als Jurist und nicht für rechtswissenschaftliches Ziel sein Werk geschrieben hat. So die Menge der gelieferten Information nicht umfassend und deren Qualität nicht perfekt ist. Daraus folgt, dass wir auch andere Quellen in Betracht nehmen soll, die entweder die Tatsachen von Livius verstärken oder bestreiten, also die vergleichende Methode und die kritische Anschauung ist nicht entbehrlich. Zur Kontrolle können wir juristische, andere literarische bzw. epigraphische Quellen annehmen. Juristische Quellen können wir überwiegend vom Bereich des Privatrechts und meistens aus späteren Zeiten finden. Wir müssen auch nicht vergessen, dass das öffentliche Recht und das Privatrecht andere Prinzipien haben. Ohne diese können wir im Fehler fallen, das wir privatrechtlichen Prinzipien für öffentliche Beziehungen benutzen. Bei der Nutzung der öffentlichrechtlichen Quellen aus den Digesten müssen wir die Wirkung der anderen Staatsysteme dieser Zeit auch nicht vergessen. Von den literarischen Quellen können wir am besten diejenigen benutzen, die aus der Zeit der Republik stammen, bei denen wir keine Gefahr der Rückspiegelung haben. Die epigraphischen Quellen haben eine absolute Authentizität, aber wegen der Stürme der Geschichte stehen sie für uns nur in geringer Zahl und einige davon stammen auch von späterer Zeit.

Es kann noch die ungarische Übersetzung der Texte ein Fragepunkt sein. Da wir eine authentische Übersetzung des ganzen Werkes haben, so habe ich als Ausgangspunkt das angenommen. Nach der Aussammlung der einzelnen Stellen im Thema habe ich diese mit den originalen Stellen gegenübergestellt. Hier habe ich zwei Schwerpunkte getroffen: der eine folgt daraus, dass die oben genannte Übersetzung nicht von Juristen geschrieben worden ist, so kann man von juristischem Aspekt einige Abweichungen finden. Bei diesen Stellen habe ich mit eigener Übersetzung diese Unterschiede aufgelöst. Das andere Problem das aus der Benutzung der ungarischen Übersetzung kann es vorkommen, dass einige Stellen verloren sind. Das konnte ich mit einem Computer Suchprogramm im original Text auflösen: ich suchte nach juristischen Kernwörter in dem Lateintext so konnte ich die wegen der Übersetzungsunterschieden eventuelle verlorene Stellen auch finden.

Der Aufbau der Untersuchung: Ich beginne die Dissertation mit einer kurzen staatsystematischen Einführung. Damit möchte darauf aufmerksam machen, das in der Zeit der Republik trotz der früheren überwiegenden Meinung dass die Betätigung des Staatssystem von den höheren Magistraten geführt wurde im Bereich der Staatsvermögensverträge haben die sog. niedere Magistraten und das Senat eine definitive Rolle gespielt. Hier darf nicht die Vorstellung der Staatsschatzkammer (*aerarium*) übergehen. Zwar es war kein selbständiges Staatsorgan, doch ist es im Bereich der vermögensrechtlichen Beziehungen oft selbständig als Staat erschienen. In dem Hauptteil der Dissertation zeige ich die einzelnen Staatsvermögensverträge. Hier gebe ich in jedem Kapitel als Einführung eine kurze dogmatische Definition, hauptsächlich von der rechtlichen Quellen ausgehend. Hier müssen wir aber besonderen Wert legen teils an der Unterschiedlichkeit des öffentlichen und des Privatrechts, teils an der historischen Entwicklung des Staatssystems zwischen den zwei Zeitpunkten. Deswegen können wir die privatrechtlichen Definitionen nur mit Kritik für öffentlichrechtliche Verhältnisse annehmen. Danach folgt ein Beschreibungsteil, wo ich die relevanten Stellen des Werkes zeige. Es kann in einigen Kapiteln lang und überflüssig halten, aber diese konnte ich nicht weglassen, weil ein Forschungszweck auch die thematische Aussammlung der relevanten Stellen war. In dieser grundsätzlich beschriebenen Teile mache

ich im allgemein keine rechtliche Analyse. Wo erforderlich, dort innerhalb der einzelnen Verträge mache ich weitere Klassifikation: zB. beim Kaufvertrag spalte ich die Untersuchung in zwei Teile (Staatlicher Kauf und Verkauf). Wo die Zahl der Stellen erfordert, dort benutze ich noch weitere Ordnerprinzipien (zB. bei staatlichen Bauverträge nach der bestellenden Magistrate). Innerhalb einer Gruppe versuche ich die Stellen nach Zeitordnung vorzustellen. Wir wissen dass Livius sein Werk nicht als Jurist und nicht als eine juristische Analyse geschrieben hat, so müssen wir nicht überrascht sein, dass die gelieferte Information nicht gleichmäßig ist. Damit kann man die Unebenmäßigkeit zwischen den einzelnen Kapiteln erklären, das ist aber im Werk gewurzelt, so konnte ich es nicht beheben. Nach der Beschreibung folgt die Analysierung den Rechtsinstituten in selbständigen Kapiteln, mit der Ausnahme der *votum*, wo die Beschreibung und die Analyse in selbem Kapitel zu finden ist. Da Livius uns nur Mosaik-Bruchstücke gibt, so habe ich auch andere Quellen in Betracht genommen. Deswegen ist aber auch der Analyse-Teil nicht gleichmäßig, es gibt einige Bereiche, wo andere Quellen benötigen wir kaum (zB. Kriegsbeute) und es gibt auch Teile, wo wir hauptsächlich an der anderen Quellen hängen (zB. die staatliche Bauarbeiten, Tätigkeit der Publikenen). Zum Schluss beschäftige ich mich in einem selbstständigen Kapitel mit der Geltendmachung der öffentlichen Ansprüche, weil ich es dem Kern eines Rechtsinstitutes halte. Weil ich einen Unterschied zwischen die Geltendmachung der vertraglichen und nichtvertraglichen öffentlichen Ansprüche fand, so halte ich für wichtig, diesen Unterschied zu zeigen. In dem letzten Kapitel mache ich eine Zusammenfassung der Ergebnisse.

III. Die Ergebnisse der Forschung, die Möglichkeiten der Nutzbarkeit

Für primäres Ergebnis halte ich die Aussammlung und thematische Verarbeitung der Livius-Stellen im gewählten Thema. Es gibt für die kommenden wissenschaftlichen Forschungen einen Überblick an die Livius-Stellen und die damit beschäftigten moderne Literatur. Die Sammlung kann auch für das Jurastudium gut anwenden. Die Dissertation kann man zu den alternativen Studien unter den Titeln ?Römisches öffentliche Recht? und ?Das römische Recht im Werk von Livius? benutzt werden, wie es in einigen Teilen schon von dem Kandidaten geschah. Das gesammelte Material kann für Unterrichtszwecke ohne zugefügte Analysen als Auslesesammlung für selbstständige Bearbeitung oder mit Analyse als Hilfsmaterial angewendet werden.

Anderes Ergebnis ist die umfassende Vorstellung der Staatsvermögensverträge. Bis heute in der ungarischen Fachliteratur ? ungeachtet die Erkennung der Existenz dieser Verträge ? über die Entstehung und Wirkung diesen können wir keine Detail-Analyse finden. Aus der Dissertation kann man die relative komplexe Entstehung der Verträge rekonstruiert werden. Wir können sehen, dass im öffentlichen Recht weder die Entstehung noch die Wirkung der Verträge nicht unter den Regeln des Privatrechts gebracht werden kann. Die Verträge wurden frei von den Formigkeiten des altrömischen Privatrechts, aber erreichten sie doch nicht die ganze Formlosigkeit der konsensualen Verträge des klassischen Privatrechts. Die Vertragsschließung wurde durch mehrere Stufen durchgegangen, darin wurden mehrere Staatsorganen beteiligt. Die Wirkung der Verträge können wir auch nicht von den Regeln des Privatrechts verstehen, hier ist sehr deutlich sehbar die Unter- und Überstellung der Parteien. Im Privatrecht ist es unvorstellbar, dass ein Rechtsverhältnis nach der Entstehung von einen der Parteien umqualifiziert oder einseitig aufgehoben wird. Das ist aber im öffentlichen Recht möglich. Trotzdem ist es aber auch das frühe Erscheinen des Prinzips der Gutgläubigkeit (*bona fides*) beweisbar: Der Römerstaat hat niemals die Verträge wegen ihrer finanzieller Eigeninteressen geändert. Wenn ein solcher vorgekommen ist, steht es immer die öffentliche Interesse ? manchmal ausdrücklich die Interesse der vertragsschließenden Privatleute ? dahinter. Es hilft uns die Wirkung der römischen Republik besser zu verstehen.

Die Dissertation kann in zwei Richtungen weiterentwickelt werden. Eine Richtung kann die juristische Analyse des ganzen Werkes sein. Andere Richtung ist die vollständige Vorstellung der Staatsvermögens-Verträge mit Analysen den anderen antiken Quellen.

IV. Die Liste der Publikationen im Themenkreis der Dissertation

Das votum als Vertrag?

/ME Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadványa 2001. 11.06., pp. 23-31/

Die Kriegsbeute bei Livius

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politika Tomus XIX, Miskolc University Press, 2001, pp. 59-83/

Die staatlichen Bauarbeiten bei Liviusnál

/Collega VI. évf. 2.sz. 2002. április, pp. 52-58/

Die Institution der Diktatur in Rom

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Tomus XX/1, Miskolc University Press, 2002, pp. 31-58/

Der staatliche Kauf bei Livius

/Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 1/1, Fasciculus 1-20., Bíbor Kiadó 2002, pp. 45-64/

Das Amt des Zensors und die Vermögensschätzung bei Livius

/ME Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadvány, 2002. 11. 06., pp. 20-25/

Die *locatio publica* bei Livius

/Collega VII évf. 1. sz. 2003 március, pp. 98-107/

State Influence on Credit Life in Rome

/4th International Conference of PHD Students, University of Miskolc, Hungary, 11-17th August 2003, pp.13-18/

Staatliches Darlehen im Rom

/ME Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadvány, 2003.11.06., pp. 25-31/

Das Mandatum und Arbeitsvertrag im römischen öffentlichen Recht

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politika Tomus XXII, Miskolc University Press, 2004, pp. 21-40/

Die *locatio publica* in späterer Republik, nach der Rede geschrieben von Cicero gegen Verres

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politika Tomus XXIII/1, Miskolc University Press 2005, pp. 27-47/

Der Senat als Lenker der Republik nach Livius

/Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politika Tomus XXV, Miskolc University Press, 2007, pp. 33-61/

Darlehensverträge in der Zeit der Republik

/Jogtörténeti Tanulmányok IX. (szerk. Jusztinger János és Pókecz Kovács Attila) PTE ÁJK, Pécs, 2008, pp. 17-36/